

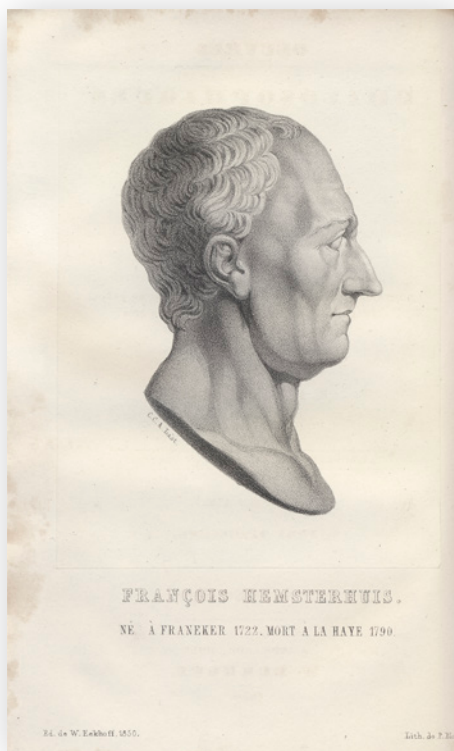
De correspondentie van Hemsterhuis

Dr. Jacob van Sluis is vakbibliothecaris filosofie bij de Universiteitsbibliotheek Groningen, en collectievormer bij Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum Tresoar in Leeuwarden. Maar de afgelopen twaalf jaar besteedde hij zo'n beetje alle tijd die overbleef aan een bijzonder project: het verzorgen en digitaal uitgeven van het werk van Frans Hemsterhuis. Van Sluis blikt terug.

Frans Hemsterhuis (1721-1790; zelf schreef hij François) is de belangrijkste Nederlandse filosoof uit de 18de eeuw. In zijn tijd was hij al een beroemdheid: Diderot becommentarieerde zijn hoofdwerk en in Duitsland verschenen zijn Franstalige geschriften al snel in Duitse vertalingen. Hij had aantoonbare invloed op o.a. Goethe, Herder en Jacobi – de laatste was weer een belangrijk criticus op Kant – en op de eerste generatie Romantici: Novalis, Hölderlin, Schleiermacher. Het waren vooral Hemsterhuis' esthetische opvattingen die toen aanspraken.

Ikzelf heb Hemsterhuis leren kennen in de aanloop van een congres ter gelegenheid van zijn 200ste sterfdag. Door Michael Petry, hoogleraar filosofie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, werd ik gevraagd voor een bijdrage over de Friese herkomst van Hemsterhuis. Sindsdien ben ik gegrepen door de persoon en de filosofie van Hemsterhuis: zijn stijl, werkwijze en opvattingen spreken me erg aan, met een esthetisch genoegen.

Petry was een Engelsman en met behulp van een aantal vrijwilligers werkte hij aan een teksteditie en Nederlandse vertaling van de *Wijsgerige werken*, in 2001 verschenen. Twee van die vrijwilligers wilden wel verder met Hemsterhuis,



nadat Petry in 2003 was overleden. Ik stelde hen voor een begin te maken met een transcriptie van de brieven van Hemsterhuis. Zij waren als het ware ingewerkt in diens gedachtengoed en dankzij hun arbeidsverleden (ze waren inmiddels gepensioneerd) hadden ze een uitstekende kennis van de Franse taal, waarin ook deze brieven waren gesteld.

Werkwijze

Uit de nalatenschap van Petry kreeg ik fotokopieën van alle brieven, waarvan de originele bewaard worden in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag en het

merendeel in de Universitäts- und Landesbibliothek te Münster. De ene pensionado, Gerrit van der Meer, maakte de eerste transcriptie, die hij met de ander, Louis Hoffman, in gezellige bijeenkomsten naakte. Vervolgens kreeg ik het resultaat thuisgestuurd voor een volgende controle.

Eens in de twee maanden zocht ik de heren in Rotterdam op voor meer inhoudelijk overleg, want van dit team was ik de enige vakfilosoof. Elke zomer ging ik naar Münster, kampeerde er op de camping, om dan de overgebleven moeilijke passages aan de hand van de originelen te controleren. Onze eigen UB Groningen ondersteunde het gehele project met verdere kopiëerfaciliteiten en met reiskosten voor mij, zowel naar Rotterdam als naar Münster.

Prinses Gallitzin

Wat betreft het aantal brieven was het een zeer ambitieus project, want Hemsterhuis zelf heeft erg veel brieven geschreven, inhoudelijk vaak van belang. Het overgrote deel daarvan, zo'n 1000 stuks, waren gericht aan zijn muze, prinses Gallitzin, een geboren Duitse gravin en gehuwd met de



Russische ambassadeur in Den Haag. Zij vertrok echter al snel naar Münster – vandaar dat de brieven daar nog liggen – maar de correspondentie werd voortgezet met de vaste regelmaat van twee brieven per week. Deze brieven aan de prinses omvatten uiteindelijk tien delen, waarvan het eerste in 2010 verscheen. Toen al deze brieven van Hemsterhuis aan Gallitzin uitgewerkt en gepubliceerd waren wilden de beide heren wel verder, en zo verschenen vanaf 2015 nog eens vier delen met 1000 brieven van de prinses aan Hemsterhuis. Nog twee delen met andere correspondenten complementeerden de reeks, met in totaal ruim 2500 brieven.

Zoals gezegd, erg ambitieus en met een looptijd van meer dan tien jaar, zonder dat we wisten of, en zo ja, waar we zouden eindigen. Na het overlijden van Gerrit konden Louis en ik toch nog het laatste deel aanvatten dankzij twee andere vrienden. Vanwege de omvang van het project heb ik me vanaf het begin de beperking opgelegd dat de hoeveelheid commentaar minimaal zou zijn, dit om het tempo erin te houden.

Printing on demand

Het werd dus een kale tekstuitgave. Voor een reguliere uitgever was dat niet interessant. Maar de moderne tijd maakt een andere vorm van publiceren mogelijk. De UB bood aan om een site te bouwen rond Hemsterhuis, waarop deze brieven in open access worden aangeboden. Daarnaast is er de mogelijkheid om via Lulu.com de kopij als gebonden boekwerk te bestel-

len. Lulu is een commerciële site waar men zelf teksten volgens een vast opmaakschema kan laten inlezen, waarna ze als keurige boeken, in diverse uitvoeringen, worden toegezonden. Het is printing on demand voor een prijs die nauwelijks hoger is dan fotokopiëren. Er hoeft geen startbedrag te worden betaald en de distributie is dus ook geen probleem, alles heel laagdrempelig. Distributie kan zelfs via Google Books en Amazon. Zo bieden de eigen UB-site en Lulu een prachtige aanvulling op elkaar.

Om het gemis van een wetenschappelijk commentaar toch enigszins op te vangen heb ik vanaf het begin gestreefd naar een afzonderlijk begeleidend deel. Daarin worden alle personen besproken die in de brieven ter sprake komen. Vandaar dat dit deel, als laatste uitgegeven, de titel kreeg: *Kringen rondom François Hemsterhuis: vrienden, verwanten en passanten*. In combinatie met digitale zoekmogelijkheden biedt het een register.

Les

Wat is de les van dit alles? Allereerst dat je een immens project moet en kan beginnen zonder je te laten afschrikken door de duur of de omvang. Pas na het voltooiën van alle brieven van Hemsterhuis aan de prinses kwam de gedachte op om ook de wederhelft van de correspondentie aan te pakken. Zo kreeg het aanvankelijke project nog een onvoorziene vervolgfase. Dat alles hobbymatig, zonder druk of planning, zonder projectaanvraag of zo. Toegegeven, we zijn trots en intens tevreden, en denken na over een vervolg ...

Voorts is een belangrijke les dat men dankzij de moderne digitale mogelijkheden geen uitgever nodig heeft, zelfs niet als men traditioneel een papieren boek als eindproduct wil. In dit geval ruim 4000 pagina's over 40 cm plankruimte. Maar de gebruiker kan ook kiezen voor wat schijfruimte. 



- Jacob van Sluis: <https://www.rug.nl/staff/j.van.sluis/>
- Blog van Jacob van Sluis over Hemsterhuis: <http://hemsterhuis.blogspot.nl/>
- Frans Hemsterhuis: www.rug.nl/library/heritage/hemsterhuis
- Hemsterhuis' Oeuvres als e-book: <http://booksandjournals.brillonline.com/content/books/9789004289277>